KUTUBXONA MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHDA OILANING ROLI

Mohira ESANBOYEVA

O’zbekiston milliy pedagogika universiteti talabasi, Toshkent shahar

“Bilim” axborot-kutubxona markazi mutaxassisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada yosh avlodda kutubxonadan foydalanish, kitob tanlash va mutolaa qilish ko‘nikmalarini shakllantirishda oilaning tutgan o‘rni haqida fikr yuritiladi. Shuningdek, oiladagi kitobxonlik muhiti, ota-onaning shaxsiy namunasi, farzand bilan birgalikda kitob o‘qish va o‘qilgan asar yuzasidan suhbatlashishning tarbiyaviy ahamiyati yoritiladi. Hozirgi axborot texnologiyalari rivojlangan sharoitda an’anaviy kitobxonlikni zamonaviy elektron resurslardan foydalanish bilan uyg‘unlashtirish masalalariga ham e’tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar: kutubxona, kitobxonlik, oila, mutolaa, kitobxonlik madaniyati, ota-ona, farzand, tarbiya, ma’naviyat, axborot savodxonligi.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль семьи в формировании и развитии библиотечной культуры у подрастающего поколения. Освещается значение семейной читательской среды, личного примера родителей, совместного чтения книг и обсуждения прочитанных произведений. Также рассматриваются возможности использования современных электронных ресурсов для развития читательской и информационной культуры детей. В статье представлены практические рекомендации по повышению интереса детей к чтению и библиотеке посредством семейного воспитания.

Ключевые слова: библиотека, библиотечная культура, чтение, семья, читательская культура, родители, дети, воспитание, духовность, информационная грамотность, семейное чтение.

Abstract: This article examines the role of the family in forming and developing library culture among the younger generation. It highlights the importance of creating a reading environment within the family, the personal example of parents, reading books together, and discussing the works that have been read. The article also considers the use of

modern electronic resources in developing children’s reading and information culture. Practical recommendations are provided for increasing children’s interest in reading and libraries through family education.

Keywords: library, library culture, reading, family, reading culture, parents, children, education, spirituality, information literacy, family reading.

Insonning bilim olishga bo‘lgan ehtiyoji uning butun hayoti davomida davom etadi. Bu ehtiyojni qondirishda kitob eng muhim manbalardan biri bo‘lib kelgan. Kitob orqali inson turli davrlar, xalqlar, ilm-fan yutuqlari va insoniyat tajribasi bilan tanishadi. Shu sababli bolalikdan kitob o‘qishga odatlangan insonning dunyoqarashi, fikrlash doirasi va nutq boyligi rivojlanib boradi. Kutubxona esa kitob bilan kitobxonni bog‘laydigan muhim ma’rifiy maskandir. Kutubxonaga borish, kerakli adabiyotni izlash, kitobni tanlash, undan foydalanish va uni ehtiyot qilish kabi jarayonlar insonda ma’lum madaniyatni shakllantiradi. Bu madaniyatni biz kutubxona madaniyati deb atashimiz mumkin. Kutubxona madaniyati faqat kutubxonada o‘zini qanday tutish bilan chegaralanmaydi. U kitobga hurmat bilan munosabatda bo‘lish, o‘qish uchun zarur adabiyotni mustaqil tanlay olish, ma’lumot izlash, o‘qilgan materialni tushunish va undan to‘g‘ri foydalanish kabi ko‘nikmalarni ham qamrab oladi. Bunday ko‘nikmalarni shakllantirishda maktab va kutubxona bilan bir qatorda oilaning ham hissasi katta. Bola dunyoni dastlab oilasi orqali taniydi. U atrofidagi kattalarning xatti-harakatlarini kuzatadi va ko‘p hollarda ularga taqlid qiladi. Shu sababli ota-onaning kitobga munosabati bolaning kitobxonlikka bo‘lgan qiziqishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Agar uyda kitob o‘qish odati mavjud bo‘lsa, farzand ham kitobni kundalik hayotning tabiiy bir qismi sifatida qabul qiladi. Masalan, ota yoki ona bo‘sh vaqtida kitob mutolaa qilsa, farzandida “Kitob o‘qish foydali mashg‘ulot ekan” degan tushuncha paydo bo‘ladi. Aksincha, uyda kitobga umuman e’tibor berilmasa, boladan doimiy ravishda kitob o‘qishni talab qilish qiyinroq kechadi. Shuning uchun oilada kitobxonlik muhitini yaratish uchun, avvalo, ota-onaning o‘zi kitobga qiziqishi zarur. Bu jarayonda katta kutubxonaga ega bo‘lish shart emas. Bir nechta yaxshi tanlangan kitobning mavjudligi va ulardan muntazam foydalanishning o‘zi ham ijobiy natija beradi. Ayniqsa, kichik yoshdagi bolalarga ota-onaning ovoz chiqarib ertak yoki hikoya o‘qib berishi foydalidir. Bola matn

mazmunini tinglash orqali yangi so‘zlarni o‘rganadi, voqealarni tasavvur qiladi va qahramonlarning xatti-harakatiga baho berishni boshlaydi. Farzand tarbiyasida nasihatdan ko‘ra amaliy namuna ko‘proq ta’sir qilishi mumkin. “Kitob o‘qi”, “Ko‘proq bilim ol” kabi gaplar bolaning xatti-harakatiga ota-onaning amaliy faoliyati kabi kuchli ta’sir ko’rsatmaydi. Ota-ona farzandi bilan birga kitob o‘qisa, o‘qilgan asar haqida suhbatlashsa yoki kutubxonaga birgalikda borsa, bola bu faoliyatni majburiyat emas, balki yoqimli mashg‘ulot sifatida qabul qiladi. Masalan, dam olish kunlaridan birini oilaviy mutolaa kuniga aylantirish mumkin. Har bir oila a’zosi o‘ziga yoqqan kitobni tanlaydi va ma’lum vaqt davomida uni o‘qiydi. Keyin esa o‘qilgan material yuzasidan fikr almashildi. Bunday yondashuv bolaning kitobga qiziqishini oshirish bilan birga, oiladagi muloqotni ham kuchaytiradi. Bola o‘z fikrini bayon qilish, boshqalarning fikrini tinglash va o‘z nuqtayi nazarini asoslashga o’rganadi. Bolada kutubxona haqidagi tasavvurni shakllantirish ham oiladan boshlanishi mumkin. Ota-ona farzandini kutubxonaga olib borib, u yerdagi kitoblarning joylashuvi, kutubxonachining vazifasi va kitob olish tartibi bilan tanishtirishi foydalidir.

Muhimi, bolaning o‘zi ham kitob tanlash jarayonida ishtirok etishi kerak. Ota-ona faqat “mana shu kitobni o‘qi” deb buyruq berish o‘rniga, farzandining qiziqishini hisobga olishi maqsadga muvofiq. Kimdir ertaklarni, boshqa bir bola hayvonlar haqidagi kitoblarni, yana biri tarixiy yoki ilmiy-ommabop adabiyotlarni qiziqib o‘qishi mumkin. Bolaning qiziqishiga mos kitob topilganda mutolaa qilish jarayoni majburiy vazifaga emas, shaxsiy ehtiyojga aylanadi. Natijada bola kutubxonaga mustaqil borish va kerakli adabiyotni topishga asta-sekin o’rganadi. Bugungi kunda bolalarning bo‘sh vaqtini telefon, planshet va kompyutersiz tasavvur qilish qiyin. Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi kitobxonlikka ham yangi imkoniyatlar olib keldi. Elektron kitoblar, audiokitoblar va raqamli kutubxonalar orqali kerakli adabiyotlarni tez topish mumkin. Biroq texnologiyalardan foydalanish bolaning kitob o‘qish odatini butunlay almashtirmasligi kerak. Ota-onalar farzandlariga internetdagi har qanday ma’lumotga ishonib ketmaslik, manbaning ishonchliligini tekshirish va axborotdan maqsadli foydalanishni tushuntirishlari zarur. Shu jihatdan oilada nafaqat kitobxonlik, balki axborot madaniyatini shakllantirish ham muhimdir. Bola qaysi ma’lumot

foydali, qaysi biri ishonchsiz yoki keraksiz ekanini ajrata olishi zamonaviy ta’lim jarayonida katta ahamiyatga ega. Kitob bolaning faqat bilimini oshirib qolmay, uning shaxs sifatida shakllanishiga ham ta’sir qiladi. Badiiy asarlardagi qahramonlarning xatti-harakatlari orqali bola yaxshilik va yomonlik, halollik va yolg‘on, mehnatsevarlik va dangasalik kabi tushunchalar haqida fikr yuritadi. Ota-ona o‘qilgan asar asosida farzandiga savollar berishi mumkin: “Qahramonning bu ishini qanday baholaysan?”, “Sen uning o‘rnida bo‘lganingda nima qilarding?”, “Asardan qanday xulosa chiqarding?” kabi savollar bolaning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Bunday suhbatlar orqali kitobdagi ma’lumot bolaning hayotiy tajribasi bilan bog‘lanadi. Natijada mutolaa oddiy o‘qish jarayonidan tarbiyaviy vositaga aylanadi. Kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish faqat oilaning yoki faqat kutubxonaning vazifasi bo‘lib qolmasligi kerak. Bu yo‘nalishda oila, ta’lim muassasasi va kutubxona o‘zaro hamkorlik qilishi zarur.

Maktabda tashkil etiladigan kitobxonlik tadbirlari, adabiy kechalar, kitob taqdimotlari, tanlovlar va ko‘rgazmalarga ota-onalarni ham jalb qilish mumkin. Ota-onalar farzandining o‘qigan kitoblari haqida maktab bilan fikr almashsa, bolaning mutolaa faoliyatini yanada samarali tashkil etish imkoniyati paydo bo‘ladi. Kutubxonalar ham oilaviy kitobxonlikni rag‘batlantiruvchi tadbirlarni ko‘paytirishi mumkin. Masalan, “Eng kitobxon oila”, “Oilaviy mutolaa”, “Ota-ona va farzand birgalikda o‘qiydi” kabi loyihalar bolalarda kutubxonaga qiziqish uyg‘otishi mumkin.

Oilada kutubxona va kitobxonlik madaniyatini shakllantirish uchun quyidagi usullardan foydalanish mumkin:

- uyda kichik oilaviy kutubxona tashkil etish;
- bolaning yoshiga va qiziqishiga mos kitoblarni tanlash;
- har kuni kamida qisqa vaqtni mutolaaga ajratish;
- ota-ona va farzandning birgalikda kitob o‘qishini yo‘lga qo‘yish;
- o‘qilgan asar yuzasidan oilaviy suhbatlar tashkil etish;
- farzand bilan muntazam kutubxonaga borish;
- bolaga kitobni mustaqil tanlash imkonini berish;
- o‘qilgan kitoblarni qayd etib borish uchun kitobxonlik kundaligi yuritish;

- kutubxona va maktab tomonidan tashkil etiladigan kitobxonlik tadbirlarida ishtirok etish;

- elektron kitob va audiokitoblardan ham maqsadli foydalanish;

- bolani ko‘p kitob o‘qigani uchun emas, o‘qiganini tushunib, o‘z fikrini bildira olgani uchun ham rag‘batlantirish.

Xulosa qilib aytadigan bo’lsak, kutubxona madaniyatining shakllanishi inson hayotining dastlabki bosqichlaridan boshlanadi va bunda oilaning ta’siri alohida o‘rin tutadi. Bola kitobga qanday munosabatda bo‘lishni, uni qanday asrashni, qanday tanlashni va undan qanday foydalanishni ko‘p jihatdan oiladagi muhit orqali o’zlashtiradi. Ota-onaning shaxsiy namunasi, oilaviy mutolaa an’anasi, farzand bilan kitob haqida suhbatlashish va kutubxonaga birgalikda borish bolaning kitobxonlikka bo‘lgan munosabatini ijobiy tomonga o‘zgartiradi. Ayniqsa, bolaning qiziqishlarini hisobga olish va uni kitob o‘qishga majburlashdan ko‘ra, kitobni qiziqarli faoliyat sifatida ko‘rsatish samarali natija beradi. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalar rivojlangan davrda kutubxona madaniyati tushunchasini elektron axborot resurslaridan oqilona foydalanish ko‘nikmalari bilan birgalikda rivojlantirish lozim. Buning uchun ota-ona, maktab va kutubxona o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish muhim. Kitobxonlik oilada qadriyatga aylangan sari farzandning bilim olishga bo‘lgan munosabati ham o‘zgaradi. Shuning uchun har bir oilada kitobga vaqt ajratish, mutolaani qo‘llab-quvvatlash va bolani kutubxona bilan yaqinlashtirish kelajak avlodning ma’naviy va intellektual rivojlanishiga qo‘shilgan muhim hissa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Axborot-kutubxona faoliyati to‘g‘risida”gi Qonuni. — Toshkent, 2011.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ‘ib qilish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi to‘g‘risida”gi qarori. — 14.09.2017. Prezident.uz

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Madaniyat, san’at va adabiyot sohalarini yanada rivojlantirish bo‘yicha keng ko‘lamli chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Farmoni. — 02.06.2026. Prezident.uz

4. UNESCO. Global Trends in School Libraries. — Paris: UNESCO.

5. Pedagogika: oliy ta’lim muassasalari uchun darslik. — Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti.

6. Umumiy psixologiya va bolalar psixologiyasiga oid o‘quv-uslubiy materiallar. — Toshkent.